

ANȚII ȘI ALANII ÎN SPAȚIUL CARPATO-DUNĂREANO-PONTIC (SECOLELE VI-VIII)

Dan Gh. Teodor

Cercetarea epocii marilor migrații din mileniul I d.Hr. prin efectuarea unor numeroase și ample investigații arheologice cu începere din a doua jumătate a secolului trecut, care au vizat fără excepție întreg spațiul carpato-dunăreano-pontic, la fel ca și în restul continentului nostru, a obținut remarcabile rezultate. Informațiile de mare valoare acumulate în timp au permis clarificarea unor multiple aspecte privitoare la evoluția societății locale din perioada scolelor IV-XI d.Hr., dar în egală măsură referitoare și la desfășurare marilor migrații umane care s-au produs în acest timp și care au afectat direct, în proporții diferite, regiunile sud estului european.

În acest context precizarea duratei, naturii și mai ales a consecințelor rezultate ca urmare a contactelor stabilite între autohtoni și alogeni, prezintă o deosebită însemnătate pentru înțelegerea corectă a transformărilor social-economice, etno-demografice și politice care s-au petrecut în arealul geografic amintit.

După cum este bine cunoscut, departajarea vestigiilor autohtone de cele alogene, pentru anumite zone sau perioade, sunt încă destul de greu de realizat, în pofida numeroaselor descoperiri acumulate până acum. În aceeași măsură sunt dificile și încercările de a atribui anumite vestigii arheologice unor populații migratoare pătrunse temporar în zonele menționate, îndeosebi a acelorora a căror prezență aici a fost de mai scurtă durată.

Între aceste prezențe temporare se înscriu și acelea ale triburilor de anți și alani din perioada secolelor VI-VIII d.Hr., unele dintre ele considerate de către anumite izvoare narative bizantine ca aparținând marii familii de slavi arhaici. Datele puse la dispoziție de cercetările arheologice din ultimile decenii infirmă însă multe din relatările istorice scrise antice sau medievale timpurii, oferind specialiștilor o viziune nouă asupra unora din evenimentele petrecute în perioada amintită.

Una din cele mai vechi știri despre anți se datorează marelui istoric și enciclopedist latin din antichitate, Plinius cel Bătrân. În opera sa **Naturalis Historia** el menționează că, *Sciții locuiesc într-un teritoriu care se întinde din extremul nord-nord est până la nord-est. Dincolo de aceștia... pe culmile munților Ripei... am aflat că locuiesc arimfeii... dincolo de arimfeii se află sciții, cimerienii, cisii, anții, georgii și neamul amazonilor care ajunge până la Marea Caspică și cea Hercinică*¹. Prin urmare Plinius îi localizează pe anți între Marea de Azov și Marea Caspică, undeva în nordul Caucazului.

O altă știre privind zonele locuite de anți ne transmite Jordanes în lucrarea sa **Getica**. El arată că *... spre miazănoapte, de la izvoarele Vistulei pe un spațiu nemărginit este așezată numeroasa populație a veneților. Numele acestora, deși*

¹ Plinius, **Naturalis Historia**, VI, 34-35, vol. 1, Iași 2001, p. 185.

astăzi numele este schimbat după diferite familii și localități, totuș sunt amintiți mai ales Sclavenii și Anții. ... Anții care sunt cei mai viteji dintre ei, se întind, pe unde marea Pontică se înconvoaie de la Danaster până la Danaper².

Procopius din Caesarea în cunoscuta sa operă **Războiul cu Goții**, spune însă că, *Oamenii care locuiesc acolo (Marea de Azov)... care acum se chemă utiguri, dincolo de ei spre mieznoapte sălășluiesc nenumărate neamuri de anți³.* Deși îi citează alături de sclavini istoricul bizantin nu face mențiunea expresă că anții ar fi triburi slave. El amintește doar că cele două populații ... *Locuiesc în colibe jalnice, răzlețiți mult unii de alții și mereu se mută dintr-un loc în altul, adăugând că ... Duc o viață aspră și neîngrijită la fel ca masageții și că ... în simplitatea lor păstrează felul de a fi al hunilor. Până și numele sclavinilor și anților era același în trecut ... și unii și alții se numeau altădată spori, poate pentru faptul că locuiesc sporadic în corturi împrăștiate⁴.* Această descriere se referă fără îndoială la o populație nomadă și nu una stabilă, cum erau slavii arhaici (sclavinii), care s-au deplasat în anumite regiuni ale Europei din alte cauze decât cele care au determinat marile migrații ale populațiilor de stepă. Un alt episod relatat tot de Iordanes se referă la expediția întreprinsă de regele ostrogot Vinitariu împotriva țării anților, pe care i-a învins, crucificând pe regele acestora Boz și șaptezeci dintre căpeteniile lor⁵. Desfășurarea evenimentelor este de asemenea plasată undeva la răsărit de Marea de Azov, probabil în nordul Caucazului.

Referindu-se la informațiile lui Procopius, cunoscutul istoric al civilizației vechilor slavi Liubor Niederle considera că termenul *sporoi* ar putea fi o transcriere eronată în antichitate a cuvântului *Bosporoi*, prin care erau desemnate populațiile care locuiau în regiunea Bosporului Cimerian⁶, confirmându-se astfel prezența anților în zonele de la răsărit de Marea de Azov și în nordul Caucazului.

Pe baza acestor informații se poate emite concluzia că, în realitate, anții erau o populație nomadă, făcând parte din conglomeratul etnic alano-hunic, care ocupa întinsele zone de stepă și silvo-stepă din nordul Caucazului, Marea de Azov și Marea Neagră.

Așa cum s-a mai arătat, părerea că anții ar aparține etniei slave a fost de mai multă vreme respinsă de unii istorici și lingviști ca P. Filin, V.I. Abaev, O.N. Trubacev, E.C. Skrijinskaja și alții⁷, care au demonstrat că numele de ant ar fi de

² Iordanes, **Getica**, V, 34-35, ed. Nagard, Roma, 1986, p. 26-27, 88.

³ Procopius din Caesarea, **Războiul cu goții**, IV, 4,9, ed. H. Mihăiescu, București, 1963, p. 210.

⁴ **Ibidem**, III, 14, 25, 28-29, p. 157.

⁵ Iordanes, **op.cit.**, XXIII, 119, p. 43, 110.

⁶ L. Niederle, **Über die Σπόροι des Procopios**, în *Byzantinische Zeitschrift*, XXIII, 1901, p. 130-133.

⁷ E.C. Skrijinskaja, **O sklavenach i antach o Mursianskom ozere i o gorode Noviotune**, în *Vizantiiski Vremeni*, XII, 1957, p. 6-10; F.P. Filin, **Obrazovanie jazyka vostočnyh slavjan**, Moscova, 1962, p. 63; V.I. Abaev, **Skifo-evropeiskie izoglossy**, Moscova, 1965, p. 135; O.N. Trubacev, **Jasykozenie i etnogenez slavjan**, în *Tezisy dokladov sovetskoj delegacii na V Meždunarodnom Kongresse slavjanskoi archeologii*, Moscova, 1985, p. 46-48.

origine iraniană și ar însemna cei ce locuiesc la margine, locuitori de frontieră⁸. G.I. Vernadsky i-a identificat pe anți cu vechea populație *An-Tsai*, menționată în analele chineze încă din secolul al II-lea î.d.Hr și care ar fi de fapt *asioii* sau alanii, pe care îi menționează și textele clasice, sau *asii* din izvoarele orientale⁹, concluzie acceptată și de Gh. Brătianu¹⁰ și mai recent și de alți cercetători¹¹. Prin urmare, anții nu trebuie considerați ca aparținând triburilor slave, ci mai curând marii familii de populații cunoscută sub numele de alani, care erau de origine iraniană și locuiau în principal în zonele din nordul Caucazului și în jurul Mării de Azov¹². Deși unii specialiști au susținut, ghidându-se după unele informații transmise de izvoarele scrise antice (de exemplu, Dionysos Peregetes, **Peregetes**, 305), că alanii ar fi atins în migrația lor zonele Dunării de Jos încă de pe la mijlocul secolului I d.Hr.¹³, analiza atentă a surselor scrise, datând din perioada secolelor I-III d.Hr., ca și a descoperirilor arheologice atribuite cronologic vremii respective, nu le atestă în zonele menționate prezența¹⁴, deși istoricul Plinius amintește doar vag că, în vremea sa, alături de roxolani și alte populații alanii locuiau în vecinătatea nord-estică a Gurilor Dunării, fără a preciza unde anume¹⁵. Supuși parțial de ostrogoți și ulterior de huni, alanii au făcut constant parte din detașamentele unor grupuri mai mari sau mai mici de migratori, care au pătruns temporar în regiunile carpato-dunăreano-pontice, fiind semnalati de izvoarele scrise ale perioadei secolelor IV-VIII destul de frecvent (Ammianus Marcellinus, Iordanes, Procopius, Theophilact, Menander și alții)¹⁶, precum și prin unele descoperiri din necropolele culturii de tip *Sântana de Mureș* sau din cimitirul datând din scolele IV-V d.Hr. de la Histria¹⁷.

⁸ V.V. Sedov, Slovjane i irancy v drevnosti, în **Doklady sovietskoj delegacii na VII Meždunarodny s'ezd slavistov**, Moscova, 1978, p. 227-240.

⁹ G. Vernadsky, **On the Origins of the Antae**, în *Journal of the American Oriental Society*, 59, 1938, p. 96-118; idem, **The Spali of Jordanes and the Sporoii of the Procopius**, în *Byzantion*, XIII, 1938, p. 263-266.

¹⁰ Gh. Brătianu, **Marea Neagră. De la origini până la cucerirea otomană**, vol. I, ed. V. Spinei, București, 1988, p. 216-217, 253.

¹¹ D.Gh. Teodor, **Unele considerații privind originea și cultura anților**, în *Arheologia Moldovei*, XVI, 1993, p. 205-213; I. Corman, **L'origine ethnique des Antes fondée sur les découvertes archéologiques dans l'espace d'entre Prout et Dniestr**, în *Arheologia Moldovei*, XIX, 1996, p. 169-189.

¹² Ammianus Marcellinus, **Istorie romană**, XXXI, 21-22, 25, ed. D. Popescu, București, 1982.

¹³ Fr. Altheim, **Die Krise der Alten Welt**, I, Berlin-Dohlen, 1943, p. 97.

¹⁴ Gh. Bichir, **Les Sarmates au Bas-Danube**, în *Dacia*, NS, XXI, 1977, p. 195.

¹⁵ Plinius, **op. cit.**, IV, 80, p. 132.

¹⁶ Sextus Aurelius Victor, **Liber de Caesaribus**, 47, 3, **Panegirici latini**, XI, 4; **Sriptores Historiae Augustae**, I, 22; Ammianus Marcellinus, **op.cit.**, XXII, 8, 42; XXXI, 2, 30, 3, 1, 11, 6; Iordanes, **op.cit.**, XLIII, 226; Marcellinus Comes, **Cronica**, 379, 2, în **Fontes Historiae Daco-Romanae**, II, București, 1970, p. 27, 85, 99, 117, 131, 133, 359, 429, 661.

¹⁷ Gh. Bichir, **op.cit.**, p. 194.

Spre deosebire de grupurile denumite alani, anții sunt menționați în izvoarele scrise doar pentru perioada secolului al VI-lea¹⁸, fiind considerați nimiciți de către avari la începutul secolului al VII-lea¹⁹. Cu toate că erau atunci aliați ai imperiului, unii împărați bizantini au inclus în titulatura lor și titlul de *anticus*, menținut și în secolul al VII-lea, când anții nu mai sunt amintiți în izvoarele narative, informațiile transmise de scrierile istorice referindu-se doar sclavini. Cu toate acestea în titulatura imperială bizantină numele sclavinilor nu este inclus. Lipsa atributului de *sclavinus* din titulatura imperială amintită s-ar putea explica prin faptul că, așa cum s-a mai presupus, pentru bizantini termenul amintit definea probabil un conglomerat de mai multe grupuri etnice neprecizate²⁰. În acest conglomerat etnic, care ataca periodic imperiul (fiind reținut de izvoarele scrise sub acest nume), nu este exclus să se fi aflat și unele grupuri de autohtoni romanici, obligate să participe la raidurile militare de jaf inițiate de noii veniți.

Fiind nomazi sau semi-nomazi în continuă mișcare, anții sau alanii nu au putut lăsa urme prea numeroase ale prezenței lor în zonele în care se infiltrau. Cu toate acestea, cercetările arheologice au încercat în ultima jumătate de secol mai ales, să precizeze multe din aspectele culturii lor materiale. Îndeosebi, pentru alanii caucazieni au fost obținute o serie de rezultate importante, putându-se defini orizontul civilizației mormintelor cu catacombe din secolele IV-VI de tip *Kuban*²¹ și concomitent a culturii de tip *Pastyrsk-Martinovka*²², din secolele VII-VIII sau *Slatovo-Maiatk*²³, din secolele VIII-X, răspândite în principal în zonele de silvostepă și de stepă de la nordul Mării Negre și nordul Caucazului, având drept caracteristici obiecte vestimentare și de podoabă specifice, precum și ceramică cenușie, negricioasă sau gălbuie fină, lucrată la roată.

În legătură cu civilizația atribuită anților s-au adus unele contribuții interesante prin intermediul cercetărilor arheologice întreprinse mai ales în ultimile decenii. Astfel, M. Artamonov, pe baza studierii unor vestigii datând din secolele VI-VIII

¹⁸ Iordanes, **op.cit.**, XXIII, 119; Procopius, **op.cit.**, V, 27, 2; VII, 40, 5, în **Fontes Historiae Daco-Romanae**, II, p. 427, 437, 451, 457, 459.

¹⁹ Theophilact Simocata, **Istorie Bizantină**, VIII, 5, 13, ed. H. Mihăiescu, București, 1985, p. 163.

²⁰ F. Curta, **Apariția slavilor. Istorie și arheologie la Dunărea de Jos în veacurile VI-VII**, Târgoviște, 2006, p. 102.

²¹ A.V. Gadlo, **Etniceskaja istorija severnovo Kavkaza IV-X vv**, Leningrad, 1979; V.B. Kovalevskaia, **Severokavkazkie drevnosti**, în **Stepi Evrazii v epochi srednevekov'ja**, Moscova, 1981, p. 83-97, fig. 57-69; Cs. Balint, **Die Archaeologie der Steppe**, Viena-Köln, 1989, p. 22-39.

²² M.I. Artamonov, **Etničeskata prinadležnosti i istoričeskata značenie na Pastirskata kultura**, în **Archeologija**-Sofia, 11, 1969, p. 1-10; O.M. Prihodniuk, **Technologija virobniactva ta vitoki juvelirnogo stiliu metalevich prikras Pastirs'kogo gorodišča**, în **Archeologia**-Kiev, 3, 1994, p. 61-77.

²³ S.A. Pletneva, **Saltovo-Majatskaja Kul'tura**, în **Stepi Evrazii srednevekov'ja**, Moscova, 1981, p. 62-67; **Die Keramik des Saltovo-Majaki Kultur und ihrer Varianten** (red. Cs. Balint), **Varia Archaeologica Hungarica**, III, Budapesta, 1990.

d.Hr. și coroborarea rezultatelor obținute cu informațiile transmise de izvoarele scrise ale vremii a emis ipoteza că anții ar fi de fapt huno-kutriguri și că ar fi creatorii culturii de tip *Pastyrsk*²⁴. V.V. Sedov, Irina P. Rusanova sau O.M. Prichodniuk considerând că anții sunt iranieni alani care au fost slavizați cu timpul sunt de părere că, din punct de vedere arheologic, aceștia au creat și vehiculat aspectul de cultură materială de tip *Penkovka*, care ar avea unele antecedente și în civilizația de tip *Cernjachov*²⁵.

În anii din urmă, în unele studii s-a încercat să precizeze și pentru regiunile carpato-dunăreano-pontice vestigiile care ar putea aparține anților sau alanilor din perioada secolelor VI-VIII d.Hr. Astfel, unele descoperiri considerate de factură nomadă, depistate în anumite zone, în special de la est și sud de Carpați, au fost încadrate în aspectul cultural de tip *Penkovka*, atribuit anților din secolele VI-VII²⁶ sau puse în legătură cu civilizația de tip *Saltovo-Maiat* aparținând după unii specialiști kazaro-alanilor²⁷. În unele cazuri atribuirile etno-culturale sau făcut global și fără încadrări cronologice riguroase și pentru vestigiile de altă sorginte, astfel că o reanaliză a acestor descoperiri se impune a fi întreprinsă pe plan general. În acest context este necesară firește o anumită circumspecție pentru toate categoriile de descoperiri și atribuirii, o datare cronologică relativ corectă și o încadrare etno-culturală prudentă oferind o imagine de ansamblu mai aproape de realitățile vremurilor trecute.

Pe baza analizelor comparative și ținând cont de contextele arheologice din care provin, pentru aspectul de tip *Penkovka* din secolele VI-VII pot fi reținute unele tipuri de oale borcan, lucrate cu mâna, de formă bitronconică, unele ornamentate cu brâuuri în relief la baza gâtului, ca cele descoperite în așezările de la Dănceni, Hansca, Seliște, Hucea sau Recea în regiunile pruto-nistriene²⁸ sau de la Ciorțești, Suceava-Șipot, Cucorâni, Dodești și Dolhasca în Moldova dintre Carpați și Prut²⁹, Sărata Monteoru, București-Străulești și București-Militari în Muntenia³⁰, Piatra Frecăței, Murighiol și Slava Rusă în Dobrogea³¹. Alături de ceramică pot fi puse în legătură cu anții și unele tipuri de săgeți din fier cu trei muchii sau bifurcate, ca cele descoperite la Orheiul Vechi, Hansca, Dănceni, Trebujeni, Cobusca Veche, Davideni, Botoșani și

²⁴ M.I. Artamonov, *op.cit.*, p. 4-10.

²⁵ Irina P. Russanova, **Pamjatniki tipa Pen'kovka**, în *Problemy archeologii*, II, Leningrad, 1978, p. 114-118; V.V. Sedov, *op.cit.*, 1978, p. 227-240; O.M. Prichodniuk, **Penkovskaja kul'tura**, Voronej, 1998, p. 14-19.

²⁶ D.Gh. Teodor, *op.cit.*, în *Arheologia Moldovei*, XVI, 1993, p. 208.

²⁷ Maria Comșa, **Ceramică alanică din secolul al VIII-lea descoperită în centrul Dobrogei**, în *Pontica*, XII, 1979, p. 153-156.

²⁸ D.Gh. Teodor, **Slavii la nordul Dunării de Jos în secolele VI-VII d.Hr.**, în *Arheologia Moldovei*, XVII, 1994, p. 230-232, fig. 8; 9/7,11.

²⁹ Idem, **La pénétration des Slaves dans les régions du S-E de l'Europe d'après les données archéologiques des régions orientale de la Roumanie**, în *Balkano-Slavica*, 1, 1972, p. 34-37, fig. 4; idem, *op. cit.*, în *Arheologia Moldovei*, XVII, 1994, p. 229-233, fig. 7/1-2, 6, 8-9.

³⁰ Idem, *op.cit.*, în *Arheologia Moldovei*, XVII, 1994, fig. 7/3-4,7.

³¹ **Ibidem**, fig. 7/5, 10; 9/1-6, 8, 10, 12.

Chircești în regiunile carpato-nistriene, Sărata Monteoru, Șirna și teritoriul orașului București în zonele dintre Carpații sudici și Dunăre, alături de care în unele obiective din zonele menționate trebuiesc amintite și plăcile de închis punși, unele tipuri de cataramă, sau plăcile provenite de la arcuiri reflexe lucrate din os³².

Deosebit de interesante sunt anumite aplici și fibule numite de tip *Martinovka* sau *Pastyrsk*, precum și fibulele digitate ornamentate pe placa piciorului cu capete de animale, considerate în mod eronat de unii specialiști drept creații slave³³, obiecte vestimentare (unele și cu rol de podoabă) care sunt de pus de asemenea, după pătrerea noastră, tot pe seama anților sau alanilor³⁴. Astfel de piese, unele descoperite în morminte de înhumăție (rit pe care slavii nu l-au folosit decât târziu, după creștinarea lor), sunt atestate la Dănceni, Hansca, Draxini, Bălteni, Vutcani, Budești, Davideni și Iași în regiunile de la est de Carpați, dar și la Adamclissi, Histria, Dinogetia, Derwent și Slava Rusă în Dobrogea³⁵. Adăugăm la acestea și câteva amulete din bronz, zoomorfe sau antropomorfe, ca cele descoperite la Trebujeni, Hansca, Petruha, Orheiul Vechi, Dănești și dintr-o localitate necunoscută din Muntenia³⁶.

Unele vestigii arheologice, datând de mai târziu (secolele VIII-IX), ar putea fi puse, așa cum s-a mai presupus, mai ales pe seama prezenței unor grupuri de alanii târzii. Dintre acestea se detașează în primul rând unele descoperiri de ceramică cenușie, gălbuie sau negricioasă, fină. Este vorba de vase lucrate la roată, cu corpul sferoidal, unele având gura trilobată, altele prevăzute cu câte trei torți, semnalate pentru prima oară la Medgidia, Fântâna lui Adam și Garvăn în Dobrogea, cu analogii în nordul Caucazului și în unele complexe din aria culturii de tip *Slatovo-Maiatk*, pe care Maria Comșa le-a considerat ca aparținând unor grupuri de alanii târzii³⁷. Asemenea vase întregi sau fragmentare datând din secolele VIII și prima jumătate a secolului IX-lea sunt atestate și la est și sud de Carpați printre descoperirile de la Lozna, Borniș, Izvoare Bahna, Siliște, Hansca, în necropolele de la Izvorul și Sultana, precum și la Bucov³⁸. Alături de acestea, o serie de cataramă, cum sunt cele în formă de liră, anumite vârfuri de săgeți, sau unele aplici de curea ar putea fi atribuite și ele, cu unele rezerve, alanilor, deși contextul arheologic din care provin nu a fost întotdeauna prea bine precizat.

³² I. Corman, *op.cit.*, p. 172, fig. 5/1-5; D.Gh. Teodor, **Elemente nomade din secolele VI-VIII d.Hr. în regiunile de la est și sud de Carpați**, în *Musaioi*, V, 1999, p. 77-78; idem, **Eastern, Slav and Nomadic elements of the seventh-ninth Centuries in the Carpathians –Dniester regions**, în *Zbornik na počest' Dariny Bialekovej*, Nitra, 2004, p. 397-403.

³³ B.A. Rybakov, **Drevnjaja Rus'**, în *Sovietskaja Arheologija*, XVII, 1953, p. 23-104; J. Werner, **Slawische Bügelfibeln des 7. Jahrhunderts**, în *Reineke Festschrift*, Mainz, 1950, p. 150-172; St. Mihailov, **Rannosrednevekovni fibuli v Bulgaria**, în *Izvestia-Institut*, XXIV, 1961, p. 37-60.

³⁴ D.Gh. Teodor, *op.cit.*, p. 75, fig. 5/1-5; I. Corman, *op.cit.*, p. 170-172, fig. 1/1-2; 4/5-8.

³⁵ D.Gh. Teodor, **Fibule digitate din secolele VI-VII în spațiul carpato-dunăreano-pontic**, în *Arheologia Moldovei*, XV, 1992, p. 119-152, fig. 8; 9; 10.

³⁶ Idem, *op.cit.*, în *Musaioi*, V, 1999, p. 78, fig. 7.

³⁷ Maria Comșa, *op.cit.*, p. 151-162.

³⁸ D.Gh. Teodor, *op.cit.*, p. 72-74, fig. 1; 2; 3.

În ansamblul descoperirilor menționate, considerăm că încercările de a preciza unele din elementele vehiculate de anumite grupuri de populație nomadă, deși vestigiile nu sunt prea numeroase, pot să ofere totuși o imagine nouă asupra realităților etno-demografice, culturale și politice dintr-o perioadă istorică extrem de frământată și în același timp să completeze sau să amendeze multe din informațiile transmise de izvoarele scrise ale vremii privind prezența unor populații nomade în spațiul carpato-dunăreano-pontic, în a doua jumătate a mileniului I d.Hr. În funcție de numărul și difuziunea lor teritorială, vestigiile arheologice care sunt atribuite anților și alanilor sau a altor migratori pot aduce astfel informații noi și importante referitoare la natura, durata și consecințele contactelor care s-au stabilit între autohtoni și aceste grupuri de alogeni, a căror prezență temporară în spațiul carpato-dunăreano-pontic nu este suficient de bine atestată de informațiile transmise de izvoarele scrise antice și medievale timpurii.